

GLOBAL JARAYONLAR VA IJTIMOY MOBILLIK

Karimova Lola Muzafarovna

Buxoro davlat tibbiyot instituti

Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16626503>

XXI asrda jamiyatlarning taraqqiyoti va ijtimoiy tizimlarning o'zgarishi global jarayonlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib qoldi. Globallashuv, raqamli transformatsiya, mehnat migratsiyasi, ekologik va demografik o'zgarishlar insonlarning hayot tarziga ham, ularning jamiyatdagi mavqeiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu jarayonda ijtimoiy mobillik — shaxs va guruhlarining ijtimoiy pog'onalarda yuqoriga ko'tarilishi yoki pastga tushishi, bir qatlamdan boshqasiga o'tishi — zamonaviy jamiyatning asosiy ko'rsatkichlaridan biriga aylandi.

Jamiyatning barqaror rivojlanishi va demokratik qadriyatlarning qaror topishi avvalo ayollar va erkaklar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlashga bog'liq. Gender tengligi nafaqat huquqiy yoki siyosiy masala, balki iqtisodiy o'sish, ijtimoiy adolat va inson huquqlarini ro'yobga chiqarishning asosiy omili hisoblanadi. Hotin-qizlarning ijtimoiy mobilligi, ya'ni ularning ta'lim, mehnat, siyosiy va madaniy sohalarda yuqori mavqega erishishi jamiyatning taraqqiyotini belgilaydi.

Ijtimoiy mobillik tushunchasini ilmiy muomalaga kiritgan Pitirim Sorokinga ko'ra, mobillik — insonning ijtimoiy ierarxiyadagi mavqei o'zgarishi jarayonidir. Gender tengligi esa hotin-qizlar uchun mazkur jarayonda teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlaydi. Gender tengligi erkaklar va ayollarning barcha sohalarda teng huquqlarga ega bo'lishi, ularning iqtidori va salohiyatidan to'liq foydalanish imkoniyatidir. Shunday qilib, gender tengligi hotin-qizlarning ijtimoiy mobilligini ta'minlaydigan asosiy omildir. Hotin-qizlar ijtimoiy mobilligining asosiy kanallari ta'lim, mehnat bozori, siyosiy va jamoat hayoti hamda fuqarolik jamiyatidir.

Global jarayonlarning ijobiy tomoni shundaki, ular insonlarga yangi imkoniyatlar ochadi. Masalan, raqamli texnologiyalar va onlayn ta'lim tufayli yoshlar va kattalar geografik chegaralardan qat'i nazar, sifatli bilim olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa ta'limning ijtimoiy mobillikdagi rolini yanada kuchaytirmoqda. Shu bilan birga, internetdan foydalanish imkoniyatlari teng bo'lmagani sababli raqamli tafovut paydo bo'lib, ayrim qatlamlar ijtimoiy imkoniyatlardan chetda qolmoqda.

Bugungi global jarayonlarning eng kuchli omillaridan biri — raqamli texnologiyalar. Onlayn ta'lim va masofaviy kurslar geografik chegaralarni yo'q qilmoqda, yoshlar va kattalar uchun xalqaro bilim olish imkoniyatini kengaytirmoqda. Bu ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda ijtimoiy mobillikni oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, internet va texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari turlicha bo'lgani uchun raqamli tafovut ham yangi ijtimoiy tabaqalanishga sabab bo'lmoqda.

Globalizatsiya mehnat migratsiyasi hajmini oshirdi. Insonlar o'z mamlakatida topa olmagan ish imkoniyatlarini boshqa mamlakatlarda izlamoqda. Bu ularning moddiy ahvolini yaxshilash bilan birga, oilalari va jamiyatiga ham foyda keltiradi. Biroq, migratsiya ko'pincha ijtimoiy himoya va huquqiy kafolatlarning yetishmasligi, madaniy moslashuv qiyinchiliklari va ayrim hollarda diskriminatsiya kabi muammolarni ham yuzaga keltiradi. Shu sababli mehnat migratsiyasi ijtimoiy mobillik uchun bir vaqtning o'zida imkoniyat ham, xavf ham bo'lib

qolmoqda.

Global jarayonlar ayollar ijtimoiy mobilligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. BMT, YuNESKO va Xalqaro mehnat tashkiloti kabi xalqaro institutlar gender tengligi siyosatini qo'llab-quvvatlamokda. Natijada ayollarning ta'limga jalb etilishi, biznes va siyosatda faol ishtiroki ortib bormoqda. Shu bilan birga, dunyoning ayrim hududlarida an'anaviy qarashlar, gender stereotiplari va iqtisodiy tengsizlik hali ham ayollarning ijtimoiy mobilligiga to'siq bo'lib qolmoqda.

Mehnat migratsiyasi ham global mobillikning muhim ko'rinishlaridan biridir. Insonlar o'z mamlakatida topa olmagan ishni boshqa mamlakatlarda topib, moddiy ahvolini yaxshilashga intilmoqda. Bu ularning oilasi va jamiyatiga iqtisodiy foyda keltiradi. Lekin, migratsiya jarayonida ijtimoiy himoya, huquqiy kafolatlarning yetishmasligi, madaniy moslashuv qiyinchiliklari va ayrim hollarda diskriminatsiya muammolari ham yuzaga chiqadi. Shu bois mehnat migratsiyasi ijtimoiy mobillik uchun bir vaqtning o'zida imkoniyat ham, xavf ham hisoblanadi.

Gender tengligi global jarayonlar ta'sirida ijtimoiy mobillikning yana bir muhim qirrasiga aylandi. BMT, YuNESKO va Xalqaro mehnat tashkiloti kabi xalqaro institutlar ayollar uchun ta'lim, mehnat bozori va siyosiy faoliyatda teng imkoniyatlar yaratishni qo'llab-quvvatlamokda. Bu jarayon natijasida ayollarning jamiyatdagi mavqei oshib bormoqda, biroq ayrim hududlarda an'anaviy qarashlar va iqtisodiy tengsizlik ayollar mobilligiga to'siq bo'lib qolmoqda.

Ekologik va demografik global jarayonlar ham ijtimoiy mobillikka kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Iqlim o'zgarishi, urbanizatsiya va aholi sonining keskin o'sishi yangi kasblar va ish o'rinlari yaratmoqda, lekin resurslar taqchilligi va hududiy tafovutlar yangi ijtimoiy muammolarni yuzaga keltirmoqda.

O'zbekiston ham global jarayonlar ta'sirida ijtimoiy mobillik siyosatini shakllantirmoqda. "Yoshlar daftari" va "Ayollar daftari" kabi dasturlar, raqamli iqtisodiyotga o'tish, onlayn ta'limning kengayishi, xorijiy universitetlar bilan hamkorlik va mehnat migratsiyasi bo'yicha xalqaro shartnomalar buning amaliy ko'rinishidir. IT-parklar va startaplarni qo'llab-quvvatlash esa yoshlar uchun yangi ijtimoiy lift sifatida xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, global jarayonlar ijtimoiy mobillikni tubdan o'zgartirmoqda. Raqamli texnologiyalar, xalqaro ta'lim va migratsiya insonlar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda, biroq tengsizlik va raqamli tafovut kabi muammolar hamon mavjud. Davlat siyosatini adolat va tenglik tamoyillari asosida olib borish, global tajribadan samarali foydalanish ijtimoiy mobillikning barqarorligini ta'minlashning asosiy shartidir.

References:

Используемая Литература:

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Parsons T. *The Social System*. Glencoe: The Free Press, 1951.
2. Giddens A. *Sociology*. Polity Press, 2013.
3. Karimov I. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 27-iyundagi "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va ularning bandligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5150-son qarori.